Anita Reisz

20. Verzetsheld of avonturier?

Piet Kerssens (1921-1944)

Piet Kerssens kwam op 26 oktober 1944 om het leven tijdens de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Terwijl hij op de Wilhelminabrug een gewonde Britse militair te hulp schoot, werd hij getroffen door vijandelijk vuur. Kerssens werd bekend als militair en verzetsheld. Jaarlijks wordt hij herdacht bij zijn gedenksteen op de brug. Tot nu toe was de voornaamste bron voor zijn levensverhaal het relaas van zijn nabestaanden, opgetekend kort na de Tweede Wereldoorlog. Maar recent archiefonderzoek in binnen- en buitenland biedt nieuwe informatie over Kerssens' leven. Dit roept de vraag op of Piet Kerssens daadwerkelijk de verzetsheld was waarvoor hij veelal wordt aangezien.

Piet Kerssens had geen gemakkelijke jeugd en dat moet zijn weerslag hebben gehad op zijn verdere leven. Piets ouders waren Elisabeth Henrica Antonia Meuwese (1900-1942) en Theodorus Josephus Kerssens (1895-1980). In 1919 was Elisabeth in Leiden bevallen van een zoontje, Cornelius Antonius, waarbij onduidelijk is wie de biologische vader was. Het jongetje zou al op 16 juni 1920 in Helmond overlijden. Slechts enkele weken eerder, op 20 mei 1920, waren Elisabeth en Theo getrouwd in 's-Hertogenbosch. Bij het huwelijk erkende Theo Elisabeths zoontje.[1.]

1. Bevalling op 23 oktober 1919 (NL-LdnRAL, Stadsarchief Leiden 1816-1929, inv. nr. 4785, akte 1311); overlijden op 16 juni 1920 (NL-HtBHIC, Archief Burgerlijke Stand Helmond, inv.nr. 1508, akte 153); huwelijk op 20 mei 1920 (NL-HtBHIC, Archief Burgerlijke Stand 's-Hertogenbosch, inv. nr. 4101, akte 123).

Echtscheiding

Het echtpaar woonde aanvankelijk in Maastricht. Elisabeth had geen beroep en Theo (roepnaam Thé) was koopman. Een paar maanden na hun huwelijk vertrokken Theo en Elisabeth naar 's-Hertogenbosch, waar op 7 maart 1921 Petrus Lucas (Piet) Kerssens geboren werd.

In 1925 raakte Elisabeth weer in verwachting, maar het noodlot sloeg opnieuw toe. Op 16 oktober 1925 deed Theo bij de burgerlijke stand aangifte van een doodgeboren kindje.[2.] Het huwelijk hield geen stand. Elisabeth vertrok in 1926 naar Antwerpen, waarna Theo echtscheiding aanvroeg op grond van overspel.[3.] Op 17 mei 1927 sprak de arrondissementsrechtbank 's-Hertogenbosch officieel de echtscheiding uit, waarbij bepaald werd dat Piet bij zijn vader bleef.[4.] Vanaf zijn vijfde levensjaar was Piets moeder waarschijnlijk niet meer in beeld, waardoor hij grotendeels opgroeide met alleen een vader. Die bracht hem al snel onder in een internaat.

Op 21 april 1928 vertrok Piet, net zeven jaar oud, naar Blerick. Hij werd er op 1 mei ingeschreven in het internaat van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid, beter bekend als de Zusters van Steyl.[5.] Er waren diverse redenen om jongens naar een internaat te sturen: ouders wilden hun zoon een goede opleiding geven; er was sprake van huwelijksproblemen en/of echtscheiding; of het kind was onhandelbaar en had discipline nodig. De scheiding van de ouders van Piet kan een reden zijn geweest dat zijn vader hem al zo jong naar een internaat stuurde. Als alleenstaande ouder was het voor Theo misschien niet mogelijk om Piet thuis te houden, maar het is natuurlijk ook denkbaar dat vader vond dat Piet meer discipline nodig had. Tijdens zijn verblijf in het internaat ontving Piet in november 1928 zijn Eerste Heilige Communie.[6.] Na een verblijf van bijna twee jaar in Blerick keerde hij in juli 1930 terug naar 's-Hertogenbosch.[7.]

Nog geen twee maanden later werd Piet alweer naar een ander internaat gestuurd, dit keer dat van de Congregatie van de broeders van de Heilige Aloysius Gonzaga, beter bekend als het internaat Saint Louis te Oudenbosch, waar hij op 4 september 1930 werd ingeschreven.[8.] De werkzaamheden van deze congregatie waren voornamelijk gericht op het onderwijzen van de jeugd. De jongens op het internaat maakten lange schooldagen, maar er was ook ruimte voor sport en ontspanning. Zo konden ze hockey spelen op het eigen speelveld van de broeders en werden er veel lange wandelingen gemaakt. Het regime was vaak streng. De gebouwen en de imposante kapel van het voormalige internaat staan nog steeds aan de Markt in Oudenbosch.[9.]

2. NL-HtBHIC, Archief Burgerlijke Stand 's-Hertogenbosch, inv.nr. 4108, akte 452.
3. Inschrijving in het Vreemdelingenregister d.d. 2 november 1926, als dienstmeid in de herberg van Georges vander Meulen. In een briefje van het Ministerie van Justitie aan de burgemeester van Antwerpen d.d. 27 maart 1927 wordt beweerd dat Elisabeth 'zich in Nederland aan ontucht overgaf' (Antwerpen, Felixarchief, Vreemdelingendossiers, inv.nr. 481#191353).
4. NL-HtBHIC, Toegang 24, Archief Rechtbank 's-Hertogenbosch, 1838-1930, inv.nr. 1441, scan 0674; Archief Burgerlijke Stand 's-Hertogenbosch, inv.nr. 4104, akte 252.
5. NL-PngGPM, Archief van de gemeente Maasbree, 1545-1939, inv.nr. 2304; NL-AgaENK, Toegang AR-Z140, Archief van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid (Steyl), inv.nr. 1756.
6. NL-AgaENK, Archief van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid (Steyl), inv.nr. 1757.
7. NL-PngGPM, Archief van de Gemeente Maasbree 1545-1939, inv.nr. 2305.
8. NL-BozWBA, Toegang 0368, Archief van de Stichting Saint Louis te Oudenbosch, 1870-2001, inv.nr. 317.067.

Opleiding tot banketbakker

Kort na zijn dertiende verjaardag, op 28 maart 1934, vertrok Piet uit Oudenbosch, waarna hij op 1 mei werd ingeschreven bij de Bisschoppelijke Nijverheidsschool in het Zuid-Hollandse Voorhout, die werd geleid door de broeders van de congregatie Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten. Hij ging er de opleiding tot banketbakker volgen.[10.] Zijn vader verklaarde later dat hij jaarlijks 325 gulden aan deze school betaalde. In de hal van het schoolgebouw bevond zich na de Tweede Wereldoorlog een plaquette met de namen van leerlingen die in de oorlog omkwamen, onder wie Piet Kerssens. Na de sloop van het schoolgebouw werd er een nieuwe plaquette geplaatst in de hal van het Broederhuis Nieuw Schoonoord. Ook hierop wordt Piet vermeld. In maart 1936 was zijn opleiding beëindigd en ging hij terug naar zijn vader in 's-Hertogenbosch. Vader Kerssens zat toen in de problemen vanwege een faillissement.

Voor de rechter

Op 27 maart 1936 werd Piets vader failliet verklaard, nadat diverse Amsterdamse tabaksleveranciers beweerden betalingen van hem tegoed te hebben.[11.] De totale vordering van de schuldeisers bedroeg 1999,02 gulden, het equivalent van ruim 26.000 euro nu. Theo Kerssens ontkende dat deze crediteuren hem iets geleverd zouden hebben. Ook beweerde hij geen middelen te hebben, hoewel hij in 1936 vrijwillig aangifte inkomstenbelasting had gedaan van een vermogen van 21.000 gulden. Op 10 september 1936 verscheen Theo voor de rechter om uitleg te geven. Hij verklaarde een fictieve aangifte te hebben gedaan om de ware aard van zijn inkomsten, afkomstig uit sigarenfabricage, te verbergen. Hij had immers geen tabaksvergunning. Hij verklaarde ook dat zijn inkomsten uit de sigarenfabricage 12 tot 27 gulden per week bedroegen en dat hij ten tijde van de aangifte een vermogen bezat van 16.000 gulden, een bedrag dat hij in contanten bewaarde en altijd bij zich droeg. De curator van de failliete boedel wilde dat Theo in verzekerde bewaring zou worden gesteld op grond van het geven van onvoldoende en ongeloofwaardige inlichtingen. De rechtbank ging hiermee akkoord en zo werd Theo op 25 september 1936 vastgezet in het Huis van Bewaring te 's-Hertogenbosch. Omdat Theo nog steeds geen bevredigende inlichtingen gaf over zijn financiële situatie werd zijn hechtenis met dertig dagen verlengd.

Op 2 december werd hij weer in vrijheid gesteld, omdat er een bedrag van 3200 gulden gestort was bij de curator. Dat was toereikend om de schulden te voldoen. Na aftrek van de schuld aan de crediteuren en de kosten die hij moest betalen bleef er nog 833,78 gulden over. Dat bedrag kreeg hij teruggestort en in maart 1937 werd het faillissement opgeheven. Piet zal zeker van deze hele gebeurtenis op de hoogte zijn geweest. Zijn vader zat immers enkele weken vast zodat hij, als zestienjarige jongen, voor zichzelf moest zorgen.

9. Zie over het leven in een internaat: Perry, *Jongens op kostschool*.
10. NL-AgaENK, Toegang AR-B002, Archief van de Broeders van Amsterdam, registratienummer 818.
11. Voor deze alinea zie NL-HtBHIC, Toegang 523, Archief Rechtbank 's-Hertogenbosch, 1930-1939, inv.nr. 435.

Uit verschillende bronnen blijkt dat ook Piet voor de rechter moest verschijnen. Op 13 juni 1938 moest hij zich verantwoorden voor het plegen van diefstal, samen met iemand anders. Gedupeerde was de heer Sabel, eigenaar van sigarenmagazijn 'De Watertoren' aan het Hinthamereinde 90, hoek Muntelstraat. Piet bekende en werd veroordeeld voor 'het plegen van diefstal door middel van valse sleutels'. Hij kreeg één maand voorwaardelijk tuchtschool opgelegd, met een proefperiode van drie jaar.[12.]

Bijna een jaar later vond Piet een baan bij bakkerij De Lepel aan de Bredaseweg 47 in Tilburg. Op dit adres werd hij op 20 mei 1939 ingeschreven; hij woonde er boven de winkel. Deze bakkerij was eigendom van Hubertus A. Lepelaars (1896-?), een NSB-lid.[13.] Lang heeft Piet hier niet gewerkt, want in juli keerde hij weer terug bij zijn vader. Korte tijd later, op 24 oktober 1939, vertrok Piet alweer, ditmaal naar het adres Molenstraat 78 te Oss. Daar was de bakkerij gevestigd van de Joodse Eliazer Joseph Wolff (1890-1942), voor wie Piet waarschijnlijk heeft gewerkt.

Oorlogsboef?

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog stond Piet nog ingeschreven in Oss. Volgens de gegevens op zijn persoonskaart kwam hij op 3 september 1940 terug in 's-Hertogenbosch om te gaan wonen bij zijn vader op het adres Hinthamerstraat 116. Of Piet tot op dat moment ook daadwerkelijk in Oss woonde en werkte, is niet helemaal duidelijk. Op 16 augustus 1940 werd Piet namelijk aangehouden in Amsterdam. Het dagrapport van de hoofdstedelijke politie vermeldt dat de minderjarige banketbakker Lucas Kerssens, woonachtig Hinthamerstraat 116 in 's-Hertogenbosch, in bewaring werd gesteld om te worden overgebracht naar 's-Hertogenbosch.[14.] Meer is er over dit voorval niet bekend. Opvallend is wel dat Piet zich hier Lucas noemt; verderop in dit artikel zal blijken dat Piet zich soms ook Peter liet noemen.

Het dagrapport van de politie in 's-Hertogenbosch maakt op dezelfde dag melding van de aankomst op het bureau van de in Amsterdam aangehouden 'minderjarige Lucas Kerssens'. "De ouders zijn gewaarschuwd" staat er, en in de kantlijn: "Is aan de vader afgegeven".[15.] Het is bekend dat de wetteloosheid onder de bevolking in de oorlogsjaren drastisch toenam. Vaak waren er economische redenen om tot criminaliteit over te gaan, bijvoorbeeld werkloosheid, maar er waren ook daders die handig van de situatie profiteerden. Zo werden er tijdens de oorlog veel fietsen gestolen.[16.] Dit lijkt ook van toepassing op Piet Kerssens. Enkele maanden na de arrestatie in Amsterdam kwam hij opnieuw in aanraking met de politie, ditmaal in Maastricht.

Op 20 november 1940 kreeg een hoofdagent van de politie in de gemeente Venray een telefoontje van collega's in Maastricht, met de mededeling dat Piet in die stad gearresteerd was op verdenking van 'verduistering van een rijwiel'. Piet had in Maastricht verklaard dat hij in Eindhoven een fiets had gehuurd. Deze fiets had hij op 18 november in een café in Venray voor dertig gulden verkocht aan een hem onbekend persoon. Een getuige verklaarde dat Piet aan iemand anders ook een elektrische lantaarn zou hebben verkocht. Op 21 november werd Piet op last van de Commissaris van Politie te Eindhoven overgebracht van Maastricht naar Venray. Daar werd hij nog dezelfde dag verhoord. Aan zijn eerdere verklaring voegde hij toe dat hij de lantaarn en het naamplaatje dat op de fiets zat, had verwijderd. De lantaarn verkocht hij in hetzelfde café als waar hij het rijwiel verkocht had. Het naamplaatje had hij weggegooid. Voor de politierechter in Roermond bekende Piet op 18 december schuld. Hij verklaarde dit te hebben gedaan vanwege 'oneenigheid thuis'. Piet werd veroordeeld tot twee maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf met aftrek van voorarrest en hij moest de fiets en lantaarn aan de Eindhovense verhuurder teruggeven.[17.] Hij werd overgebracht naar het Huis van Bewaring in Roermond. Piet kwam vrij op 21 januari 1941 en ging toen terug naar 's-Hertogenbosch.[18.]

Naar Amerika?

De tot op heden meest gebruikte bron voor de biografie van Piet Kerssens is een boekje met levensbeschrijvingen van de uit 's-Hertogenbosch afkomstige militairen die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren omgekomen. De levensloop van Piet Kerssens werd kort na zijn overlijden opgetekend uit de mond van zijn vader. Het boekje werd geplaatst in het schrijn dat op 3 mei 1947 in de hal van het Bossche stadhuis werd onthuld ter nagedachtenis aan 41 Bossche militairen en verzetsstrijders.[19.] De levensloop van Piet Kerssens wordt in een bijlage bij dit artikel integraal weergegeven; in het vervolg van dit artikel wordt het aangeduid als de *Levensloop*.

Hierin valt te lezen dat hij op 30 maart 1941 "met een voor de familie onbekende bestemming" plots was verdwenen, waarna deze familieleden twee jaar lang niets van hem vernamen. Een dagrapport van de Bossche politie verduidelijkt waar Piet gebleven was. Op de genoemde dag meldde de Rosmalense aannemer Ermert van Creij (1878-1963) zich op het politiebureau met zijn zoon Cor (1921-1969), die evenals Piet Kerssens leerling-banketbakker was.[20.] Ermert verklaarde dat zijn zoon diezelfde middag samen met Piet Kerssens en een andere hem onbekende jongen van plan was geweest naar Groningen te reizen. Daar hoopten ze te kunnen aanmonsteren op een schip met bestemming Amerika, waar ze dienst wilden nemen als 'vliegenier tegen Duitsland'. Piet en de andere jongen zijn daadwerkelijk naar Groningen vertrokken, maar Cor van Creij haakte op het laatste moment af.

12. NL-HaNA, Toegang 2.09.09, CABR, inv.nr. 94217, dossier 22672A (in de brief staat per abuis 1939, zie ook NL-HtBHIC, Toegang 523, Archief Rechtbank 's-Hertogenbosch 1930-1939, inv.nr. 211).
13. Voor Piet: *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* 28 mei 1938. Voor Lepelaars en zijn berechting als NSB-lid door het Tribunaal in Tilburg: *Nieuwsblad van het Zuiden* 26 juli 1946.
14. NL-AsdSAA, Politierapporten 1940-1945, inv.nr. 7148, rapport 229.
15. NL-HtSA, Toegang 0045.1, Gemeentepolitie 's-Hertogenbosch, 1816-1996, inv. nr. 64, rapport 230.
16. Zurné, *Oorlogsboeven*; idem, 'Een Brabantse fietsendief' in deze bundel.
17. NL-MtRHCL, Toegang 08.011, Arrondissementsrechtbank en Officier van Justitie te Roermond, 1940-1949, inv.nr. 7.
18. NL-MtRHCL, Toegang 07.A01, Huis van Bewaring en Gevangenis te Roermond, 1918-1975, inv.nr. 11.
19. NL-HtSA, Toegang 0787, Archief comité van ouders en familieleden van gesneuvelde Bosschenaren ten behoeve van het oprichten en laten maken van een schrijn in het stadhuis met persoonlijke eigendommen van Bossche slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, inv.nr. 6. De *Levensloop* is bijvoorbeeld gebruikt in Van Gent en Van Oudheusden, *Oktober 1944*, 111-113, waar het verhaal met andere gegevens is aangevuld.
20. NL-HtSA, Toegang 0045, Gemeentepolitie 's-Hertogenbosch, 1816-1996, inv. nr. 66, rapport 89.

Hechtenis

De politieambtenaar die de melding opnam, informeerde een rechercheur van de *Sicherheitspolizei*, waarna Cor van Creij voor nader onderzoek in hechtenis werd genomen. Waarom diens vader aangifte deed van het feit dat zijn zoon samen met Piet en een andere jongen naar Amerika wilde gaan, is niet duidelijk. Zijn eigen zoon was immers veilig weer thuis en hij had kunnen vermoeden dat hij de jongens in gevaar zou brengen. Cor van Creij werd op 3 april overgedragen aan de *Sicherheitspolizei* en door een SS'er overgebracht naar het Huis van Bewaring in 's-Hertogenbosch.[21.] De volgende dag al werd hij vrijgelaten, maar waarschijnlijk noemde hij tijdens de verhoren de naam van de andere jongen, Jan Meijer.[22.] Vervolgens ging van de *Sicherheitspolizei* een verzoek uit om de aanhouding van Kerssens en Meijer.[23.]

Kennelijk hoopten de jongens via Groningen aan boord te gaan van een schip naar Amerika of Engeland. Maar de kans van slagen was klein, want schepen die vanuit bezet gebied voeren, stonden onder Duits toezicht. Wel vertrokken er vanuit Delfzijl schepen met vluchtelingen of berichten van een verzetsgroep naar Zweden, waarvandaan aanvankelijk nog koopvaardijschepen naar Amerika voeren.[24.]

Verblijf in Spanje

Of Piet en Jan daadwerkelijk in Groningen zijn aangekomen is niet zeker, maar het is een feit dat zij nooit zijn vertrokken naar Amerika. Wel naar een ander buitenland, namelijk Spanje, dat zij waarschijnlijk bereikten via België en Frankrijk. In Spanje had generaal Franco op 1 april 1939 de Spaanse Burgeroorlog gewonnen. Hij sympathiseerde met Duitsland, maar als neutraal land werd Spanje een toevluchtsoord voor zowel Joodse als niet-Joodse vluchtelingen.

Volgens zijn *Levensloop* was het Piets bedoeling om op deze manier naar Engeland te reizen. Veel mensen gebruikten de route via Frankrijk of Spanje om bezet gebied te ontvluchten en naar Engeland, de Verenigde Staten of de Nederlandse overzeese gebiedsdelen in de West te reizen, om te gaan helpen in de strijd tegen de Duitse bezetter. Ook Jan en Piet lieten voor hun uiteindelijke reisdoel alle opties open. Op Wikipedia is een gedetailleerd verhaal te vinden over Piets verblijf in Spanje, dat gebaseerd is op de memoires van Engelandvaarder Pierre Louis d'Aulnis de Bourouill (1918-2012).[25.] Maar Engelandvaarder zou Piet nooit worden.

Veel gegevens over het Spaanse verblijf van Piet Kerssens zijn te vinden in een uitvoerig dossier over hem dat wordt bewaard in een archief in de Catalaanse stad Girona.[26.] Het bevat tal van stukken, afkomstig van militaire en burgerlijke instanties, die duidelijk maken dat Piet bij aankomst in Spanje direct werd opgepakt. Er werd een vooronderzoek ingesteld naar zijn motieven om naar Spanje te gaan. Hier werd in 1941 in het strafrecht gebruikgemaakt van een procesvoering die als snelrecht kan worden aangeduid. Hierbij werd doorgaans een advocaat uitgesloten en werden de aanklacht en bewijsvoering gebaseerd op documenten die door de militaire overheid aangedragen werden, alsmede op de verklaring van de aangeklaagde. Dat gebeurde allemaal onder militaire rechters, die onder dezelfde militaire autoriteit vielen die ook aanklaagde, vasthield en straffen ten uitvoer legde.

Uit het dossier blijkt dat Piet en Jan op 20 april 1941 probeerden illegaal de grens tussen Frankrijk en Spanje over te steken, waarschijnlijk per trein. Personen die op deze manier Spanje binnenkwamen, werden opgevangen door grenspatrouilles en in gevangenissen en interneringskampen geplaatst. Piet en Jan werden door de *Fuerzas de Fronteras de la Guardia Civil* ofwel de grensbewaking gearresteerd in Portbou, een havenstad op de grens van Frankrijk en Spanje, helemaal aan de oostkant van de Pyreneeën.[27.] Per abuis werden zij als Belgen geregistreerd. Beiden gaven op student te zijn. Vervolgens werden de jongens dezelfde dag nog overgebracht naar een gevangenis in Figueras. Hier werden personen opgenomen die illegaal Spanje binnenkwamen, om van daaruit verder te worden getransporteerd naar diverse kampen in Spanje.[28.] Een volgend signalement dat van de jongens werd opgemaakt vermeldt dat Jan reiziger was en Piet journalist. Piet wordt beschreven als 1,65 meter lang, met zwart haar, donkere ogen, met een zwarte snor en een effen grijze jas.[29.]

Vanuit Figueras werden Piet en Jan verder getransporteerd. Dat blijkt uit een 'transportlijst', maar ook uit een bericht van 23 mei 1941 dat duidelijk maakt dat zij met anderen waren ontsnapt uit een kamp in Cervera in de provincie Lérida.[30.] Hier bevond zich een concentratiekamp waar voornamelijk buitenlandse gevangenen werden opgesloten, soms wel vijfduizend. De civiel gouverneur van Gerona verzocht op 27 mei om de opsporing en gevangenneming van de ontsnapte Kerssens en Meijer.[31.] Uit een volgende brief, van 9 juni, blijkt dat Jan en Piet op dat moment nog niet gevonden waren.[32.] Het Spaanse dossier over Piet Kerssens bevat verschillende stukken die samenhangen met een vooronderzoek dat eind 1941 en begin 1942 naar hem werd gestart. Deze stukken maken duidelijk dat Piet na zijn ontsnapping uit Cervera in mei 1941 opnieuw werd opgepakt en

21. NL-HtSA, Toegang 0045, Gemeentepolitie 's-Hertogenbosch, 1816-1996, inv. nr. 66, rapport 93.
22. NL-HtBHIC, Toegang 52, Archief Gevangenissen in 's-Hertogenbosch, 1815-1940, inv.nr. 668.
23. NL-HtSA, Toegang 0045, Gemeentepolitie 's-Hertogenbosch, 1816-1996, inv.nr. 66 (dagrapport 94 d.d. 4 april).
24. 'Stichting Maritiem-Historische Databank' op www.marhisdata. nl/zoeken&s=events (geraadpleegd 20 juni 2024).
25. Piet Kerssens' op nl.wikipedia.org/wiki/Piet_Kerssens (geraadpleegd 20 juni 2024); 'Pierre Louis d'Aulnis de Bourouill' op nl.wikipedia.org/wiki/Pierre_Louis_d'Aulnis_de_Bourouill (geraadpleegd 10 februari 2025); voor zijn dagboek: NL-AsdNIOD, Toegang 244, Europese dagboeken en egodocumenten, inv.nr. 1402.
26. González Padilla, La Justicia Militar, 155-166; *Procediments judicials militars*.
27. De bronnen zijn te vinden via de 'Holocaust Survivors and Victims Database' op de website van het United States Holocaust Memorial Museum (USHMM): www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php (geraadpleegd 20 juni 2024).
28. Girona, Arxiu Històric, Archief Govern Civil, Expedients de fronteras i d'investigació, inv.nrs. T2-29195-15, T2-29195-16 en T2-29195-1.
29. Girona, Arxiu Històric, Archief Govern Civil Girona, Expedients de fronteras i d'investigació, T2-32594-4.
30. USHMM, nrs. 1712673105-4723265-RG-36.004M.0039.00000862-6 en nr. 1712673105-4723265-RG-36.004M.0039.00000862-5; Girona, Arxiu Històric, Archief Govern Civil, Expedients de fronteras i d'investigació, inv. nrs. T2-32594-1, met bijlage; T2-32594-6.
31. Girona, Arxiu Històric, Archief Govern Civil, Expedients de fronteras i d'investigació, inv.nrs. T2-32594-5 en T2-32594-3.
32. Girona, Arxiu Històric, Archief Govern Civil, Expedients de fronteras i d'investigació, inv.nr. T2-32594-2.

vervolgens terechtkwam in een kamp in Miranda de Ebro. Dat blijkt uit een brief van de Nederlandse consul-generaal aan de onderzoeksrechter in Madrid van 16 december 1941.[33.]

In deze stad in de provincie Burgos, nabij de grens met Baskenland, was tijdens de Spaanse Burgeroorlog een groot concentratiekamp ingericht waar tegenstanders van generaal Franco werden vastgezet.[34.] Vanaf 1940 werd het kamp gebruikt voor personen die illegaal Spanje binnenkwamen. Nadat hij daar op 22 augustus 1941 werd vrijgelaten, ging Piet naar Madrid. In deze stad werd hij eind september opnieuw gearresteerd en enige tijd vastgehouden in de Porlier-gevangenis.[35.] Op 11 december legde hij er een verklaring af voor de onderzoeksrechter. Piet verklaarde dat hij journalist was en dat hij Spanje was binnengekomen met de bedoeling door te reizen naar Portugal, om daar per schip te vertrekken naar familie in de Nederlandse koloniën.[36.] Gevolg van het onderzoek was dat het militair bewind Piet op 8 januari 1942 opnieuw oppakte vanwege zijn ontsnapping uit het Catalaanse concentratiekamp Cervera. Opmerkelijk is dat Piet nooit heeft verklaard dat het zijn bedoeling was om naar Engeland te reizen.

Vier verklaringen

Er zijn ook andere verklaringen die licht werpen op het verblijf van Piet Kerssens in Spanje.[37.] Een zekere Martin Hoogervorst uit Noordwijk, die op dat moment samen met Piet in een hotel verbleef, verklaarde op 12 juli 1943 dat Piet hem op 7 juli had gezegd dat hij van de geallieerden niets goeds meer te verwachten had en dat hij de andere kant wilde gaan helpen. Een dag later zou Piet aan Hoogervorst verteld hebben dat hij op het Duitse consulaat was geweest en daar zijn diensten had aangeboden. Omdat de Duitsers gebruik wilden maken van zijn hulp, zo vertelde Piet, zou hij de komende week vertrekken. Toen Hoogervorst in de nacht van zaterdag op zondag terugkeerde in het hotel, trof hij Piet aan samen met de uitbater van het hotel en drie hem onbekende mannen. Deze mannen, waarschijnlijk van de Spaanse geheime politie, hadden alle spullen van Martin Hoogervorst overhoop gehaald, die ze hadden aangezien voor de van spionage verdachte Piet Kerssens.

Enkele dagen later, op 17 juli 1943, stelde de Nederlandse consul-generaal een rapport op over Piet, op basis van zijn eigen waarnemingen en die van een getuige. Dit rapport maakt duidelijk dat Piet zijn vrijlating uit het concentratiekamp in Miranda de Ebro te danken had aan de inspanningen van het consulaat. De consul schreef over Piet:

> "Sinds zijn verblijf in Spanje heeft hij zich steeds slecht gedragen en tijdens dronkenschap met de politie in aanraking geweest. Overal heeft hij schulden gemaakt en – zonder mijn waarschuwingen in acht te nemen – sprak hij openlijk over politiek, hetgeen sedert den Burgeroorlog zeer gevaarlijk is in Spanje. Ten gevolge van al deze onregelmatigheden werd hij opnieuw gevangen genomen, ditmaal niet enkel als vluchteling, die zonder papieren in Spanje is gekomen, doch als vreemdeling die de Spaansche wetten geschonden heeft: daarom is hij naar de gevangenis 'Général Porlier' gezonden te Madrid, waar hij – niettegenstaande al mijn pogingen tot zijn vrijlating – slechts in April van dit jaar [1943] ontslagen werd."

Het rapport van de consul sluit enigszins aan bij de *Levensloop*, die vermeldt dat Piet in Spanje werd opgesloten 'wegens het deelnemen aan een verboden vergadering'. Het consulaire verslag noemt verder dat Piet zou hebben verzocht om contact te mogen leggen met de diplomatieke vertegenwoordiging van Duitsland, zogenaamd om er te spioneren. Dat weigerde de consul, omdat hij het niet vertrouwde. Wel stond de consul toe dat Piet samen met een zekere heer Heide naar het Duitse consulaat ging, waar Piet, die zich kenbaar maakte als sportjournalist, op 10 juli 1943 een visum aanvroeg met de bedoeling in Frankrijk te gaan werken als tolk voor de Duitse regering. Uiteindelijk werd Piet, in afwachting van zijn vertrek uit Spanje, ondergebracht in een hotel waarvan de kosten werden betaald door de Duitsers. Op 19 juli vertrok Piet naar Frankrijk. De consul schreef nog in zijn rapport: "Ik ben ervan overtuigd, dat hij de Duitschers inlichtingen heeft verstrekt omtrent de evacuatie van de [Nederlandse] vluchtelingen."[38.]

Ook van de genoemde heer Heide, die Piet naar het Duitse consulaat vergezelde, is een verklaring bewaard gebleven. Heide was een Joodse vluchteling uit Amsterdam die via Spanje naar Engeland reisde, waar hij bij aankomst werd verhoord door een Nederlandse ambtenaar. Heide deed er ook verslag van zijn kennismaking met Piet Kerssens in Madrid en hun bezoek aan het Duitse consulaat. Over Piet vertelde hij:

> "Kort na mij verscheen daar een ander Nederlandsch vluchteling genaamd Kerssens tegen wien ik al ras verdenking begon te koesteren. Op zekere dag zeide Kerssens tegen mij dat hij met hulp van de Duitschers naar Holland wilde terugkeren, erbij voegende, dat hij altijd meer hulp had ontvangen van de Duitschers dan van de Nederlanders."

Piet had Heide verzocht mee te gaan naar het Duitse consulaat waar hij zijn diensten wilde aanbieden als tolk. Heide merkte op dat Piet daar 'goed bekend bleek te zijn' en dat hij er in een gesprek te kennen had gegeven "dat hij het liefst voor de Duitschers als spion wilde werken".[39.]

Verder is er een verslag bewaard gebleven van een verhoor dat in oktober 1943 in Madrid werd afgenomen van Jan Meijer, dus nadat Piet uit Spanje vertrokken was. Dit beschrijft de aankomst van Jan in Spanje, vrijwel overeenstemmend met de weergave van Piets aankomst in Spaanse documenten. Omdat Jan tijdens zijn verhoor met geen woord repte over Piet Kerssens, blijft het onduidelijk wanneer beide jongens elkaar uit het oog

33. Madrid, Archivo General e Histórico de Defensa, Causas Judiciales, Diligencias Previas, inv.nr. 2242/7-19.
34. Maenhout, *Miranda de Ebro*; 'Campo de concentración de Miranda de Ebro' op nl.wikipedia.org/wiki/Campo_de_concentración_de_Miranda_de_Ebro (geraadpleegd 20 januari 2025).
35. 'Porlier Prison' op www.tracesofwar.com/sights/49513/Porlier-Prison.htm (geraadpleegd 20 januari 2025).
36. Madrid, Archivo General e Histórico de Defensa, Causas Judiciales, Diligencias Previas, inv.nr. 2242/7-17, vgl. inv. nr. 2242/7-14.
37. NL-HaNA, Toegang 2.09.06, Ministerie van Justitie te Londen 1940-1945, inv.nr. 5839.
38. Het rapport van de consul-generaal, voorzien van het opschrift 'Zeer Geheim', werd verzonden naar de Nederlandse regering in Londen: NL-HaNA, Toegang 2.09.06, Archief Ministerie van Justitie te Londen, 1940-1945, inv.nr. 5839, rapport nr. 4390.
39. NL-HaNA, Toegang 2.09.06, Archief Ministerie van Justitie te Londen 1940-1945, inv.nr. 12034; Toegang 2.0909, CABR, inv.nr. 94217, dossier 22672A.

verloren.[40.] In hetzelfde archief bevindt zich een ongedateerd, handgeschreven stuk dat waarschijnlijk als klad diende voor een visumaanvraag. Vermeld wordt dat Jan Meijer meedeelde dat Piet waarschijnlijk met behulp van de Duitsers Spanje had kunnen verlaten. Ook valt te lezen dat Jan nog een brief ontving waarin stond dat Piet als tolk voor de Duitsers werkte.[41.]

De verklaringen van Hoogervorst, de consul-generaal, Heide en Meijer lopen enigszins uiteen over Piets precieze bedoelingen en de bestemming die hij voor ogen had. Uit geen van de verklaringen blijkt dat het Piets bedoeling was om Engeland te bereiken, zoals de Levensloop vermeldt. Wel blijkt uit alle verklaringen dat Piet uiteindelijk zijn toevlucht zocht bij de Duitsers om aan zijn situatie in Spanje te ontsnappen. Volgens zijn Levensloop was een functie als tolk en vertrouwenspersoon tussen Spanjaarden en Duitsers in Ludwigshafen (bij Mannheim, Rijnland-Palts) voor Piet Kerssens de enige manier om 'vrij te komen'. Dat lijkt niet helemaal conform de werkelijkheid, aangezien Piet op dat moment in Spanje al vrij man was en zich uit eigen beweging aanbood bij de Duitsers. Aanvankelijk was van Ludwigshafen geen sprake, omdat het Piets bedoeling was naar Frankrijk te gaan om daar te gaan werken voor de Duitse regering. Of Piet daadwerkelijk voor de Duitsers is gaan werken, valt (nog) niet te bewijzen. Wel is er van hem een dossier in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR).[42.] Er is kennelijk meteen na de bevrijding een onderzoek gestart naar Piets eventuele collaboratie met de Duitsers. In zijn dossier bevindt zich een brief van de Politieke Recherche Afdeling (PRA) in 's-Gravenhage aan de Commissaris van Politie te 's-Hertogenbosch met een opgave van het strafblad van Piet. Ook bevat het dossier een formulier van de gevangenis in Frankenthal – 12 km ten noordwesten van Ludwigshafen – waar Piet verbleven heeft. Omdat Piet echter al overleden was, is het onderzoek gestopt.

Naar Duitsland

Piet is ongetwijfeld naar Frankrijk gereisd, maar lang is hij daar niet gebleven. Elf dagen na zijn vertrek uit Spanje op 19 juli 1943 duikt hij al op als werknemer van het chemische bedrijf IG Farbenindustrie AG ofwel BASF in het Duitse Ludwigshafen am Rhein. Onbekend is of Piet zelfstandig naar Duitsland is gegaan of dat de Duitsers hem daarnaartoe brachten, al dan niet om er te worden aangesteld als tolk of informant. Feit is dat Piet – nu 'Peter' genoemd – op 30 juli 1943 bij IG Farben werd geregistreerd als *Kameradschaftsführer*, een rang in de *Hitlerjugend*, in welke functie hij kennelijk optrad als tolk voor dwangarbeiders.[43.] Hij werd gehuisvest bij het bedrijf. Blijkbaar beviel dit hem niet, want op 19 september 1943 vluchtte hij, om een paar dagen later alweer te worden opgepakt en te worden overgebracht naar een gevangenis in Saarbrücken. In de gevangenisadministratie van Kamp Amersfoort uit 1944 wordt 'Peter' Kerssens vermeld als *Dolmetscher*, 'tolk'.

Piet moest op 10 november 1943 voorkomen bij het *Amtsgericht* in Ludwigshafen.[44.] Daar werd hem ten laste gelegd dat hij zonder toestemming zijn werk als tolk bij IG Farben had verlaten en geprobeerd had Zwitserland binnen te komen. Hij was gearresteerd toen hij zonder geldige papieren bij Sankt Ludwig nabij Bazel de grens wilde oversteken en daarbij mogelijk ook nog betrokken raakte bij een gevecht (*Rutschangreifen*). Piet werd veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf en betaling van de proceskosten. Hij werd overgebracht naar de gevangenis in het bij Ludwigshafen gelegen Frankenthal, waar hij op 15 november werd ingeschreven. Als beroep gaf Piet journalist op. Zijn signalement wordt beschreven als 1,76 m lang, gewicht 71 kg, met een krachtig postuur, ovaal gezicht, geschoren: normaal, goede tanden, bruine ogen en zwart haar. Piet werd eerst in de gevangenis tewerkgesteld en later ook elders, onder meer in Neustadt an der Weinstraße. Hoewel hij kort voor de geplande datum van vrijlating weer werd afgeleverd in de gevangenis in Frankenthal, werd zijn hechtenis nog met anderhalve maand verlengd, mogelijk vanwege het gevecht op de Zwitserse grens.

Op 8 februari 1944 verliet Piet Kerssens de gevangenis van Frankenthal, maar niet als vrij man.[45.] Piet werd namelijk op transport gesteld naar Den Haag, waar hij op 12 februari 1944 werd ondergebracht in cel 405 van de gevangenis te Scheveningen.[46.] De bijnaam hiervan was het Oranjehotel. Er zaten niet alleen mensen die verzet hadden gepleegd of onvrede hadden geuit tegen de Duitse bezetter, zoals vaak gedacht wordt, maar ook Joden en personen die waren gearresteerd wegens economische delicten als diefstal en zwarte handel. Drie maanden later, op 12 mei 1944, werd Piet overgebracht naar Kamp Amersfoort en kreeg daar gevangenennummer 125491.[47.] Piet werd daar uiteindelijk vrijgelaten op 10 juli 1944.

Verzetsgroep in Eindhoven

Wat Piet in de periode tussen zijn vrijlating op 10 juli en zijn overlijden op 26 oktober 1944 precies deed en waar hij daadwerkelijk verbleef, is grotendeels in nevelen gehuld. Voor de laatste maanden van Piets biografie is zijn *Levensloop* de meest uitvoerige bron van informatie. Deze vermeldt dat Piet na zijn vrijlating uit Kamp Amersfoort enige tijd doorbracht bij familie in 's-Hertogenbosch. Vermoedelijk liet hij in deze periode een portretfoto maken door fotopersbureau Het Zuiden. Uit 's-Hertogenbosch vertrok hij weer op 11 augustus 1944, om zich te gaan 'inzetten voor zijn vaderland in dienst der geallieerde legers'.

Op 23 augustus 1944 schreef Piet zich in als inwoner van Utrecht, waar hij verbleef in een pension aan de Stationsdwarsstraat 8.[48.] Over zijn verblijf in Utrecht is verder niets bekend. Wel werd Piet, volgens de *Levensloop*, enkele weken later door kennissen gezien in Eindhoven, dat op 18 september werd bevrijd.

40. NL-HaNA, Toegang 2.13.71, Archief Ministerie van Oorlog te Londen, inv. nr. 2902.
41. NL-HaNA, Toegang 2.13.71, Archief Ministerie van Oorlog te Londen, inv. nr. 2546 (na 5 maart 1944).
42. NL-HaNA, Toegang 2.0909, CABR, inv.nr. 94217, dossier 22672A.
43. Arolsen Archives, op collections.arolsen-archives.org, DocID: nrs. 77573588 en 72937899 (geraadpleegd 20 juni 2024).
44. Dit en het volgende komt uit het CABR-dossier van Piet Kerssens: NL-HaNA, Toegang 2.09.09, CABR, inv.nr. 94217 dossier 22672A.
45. Arolsen Archives, op collections.arolsen-archives.org, DocID: 11369597 (geraadpleegd 20 juni 2024). Het betreft het transportregister van de gevangenis van Ludwigshafen.
46. Dat blijkt uit de administratie van het Oranjehotel (mededeling van het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, e-mail aan de auteur d.d. 19 mei 2022).
47. Arolsen Archives, op collections.arolsen-archives.org, DocID: 4350 en 43561 (geraadpleegd 20 juni 2024).
48. E-mail van de afdeling Publiekszaken van de gemeente Utrecht aan de auteur d.d. 3 augustus 2022.

▲ 1. ▼ 2.

1. Leden van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten tijdens de bevrijding van 's-Hertogenbosch voor het gebouw van brandverzekeringsmaatschappij 'De Groote Bossche van 1838', Hinthamerstraat 60, oktober 1944. In het midden Piet Kerssens in Amerikaans uniform (NL-HtSA). 2. Het Hinthamereinde vanaf Sluis 0 in de richting van de watertoren anno 1934. Het pand op de hoek met de Muntelstraat links is het sigarenmagazijn 'De Watertoren' van Sabel, waar Piet een diefstal pleegde (NL-HtSA).

1.

2.

▲ 4. ▼ 5.

3.

1. Piet Kerssens brengt een Duitser op tijdens de gevechtshandelingen om de bevrijding van de stad in oktober 1944. Foto vanuit het gebouw van 'De Groote Bossche', links de hoek met de Predikherenpoort (NL-HtSA). 2. Bloemenhulde bij de Wilhelminabrug op de plaats waar Piet Kerssens sneuvelde door de wijkvereniging Sint Janssingel-Kruisstraat e.o., tijdens de viering van de eerste Koninginnedag na de bevrijding, 30 augustus 1945. Fotopersbureau Het Zuiden (NL-HtSA). 3. Tijdens de herdenking van 25 jaar bevrijding in 1969 legde een delegatie van oud-stoottroepers een krans bij de gedenksteen voor Piet Kerssens. Fotopersbureau Het Zuiden (NL-HtSA). 4. Piet Kerssens in uniform tussen buurtbewoners, still uit een 8 mm-film van W. Dirriwachter uit de Hinthamerstraat. (NL-HtSA). 5. De gedenksteen voor Piet Kerssens in de Wilhelminabrug aan de zijde van de Buitenhaven heeft een verkeerde overlijdensdatum. Opname uit 1969. Fotopersbureau Het Zuiden (NL-HtSA).

Hij zou daarbij aanwezig zijn geweest als Amerikaans soldaat, die door zijn dappere optreden zelfs bevorderd werd. Toen korte tijd later de bevrijding van 's-Hertogenbosch nabij was, zou Piet zijn ingedeeld bij het Amerikaanse leger in Zetten in de Overbetuwe, dat rond 24 september werd bevrijd en waar een Amerikaans legeronderdeel zijn kamp optrok.

Dit is een vreemd verhaal: hoe kan Piet Kerssens zonder enige militaire ervaring rond de bevrijding van Eindhoven plots opduiken als Amerikaanse soldaat? In werkelijkheid was Piet enkele dagen voor de bevrijding in Eindhoven aangekomen, mogelijk na contact met zijn daar woonachtige neef Louis Kerssens (1925-2006), die ook betrokken was bij de bevrijding van de stad. Piet sloot zich er vlak voor de bevrijding aan bij verzetsgroep P.A.N. (Partizanen Actie Nederland), die op 17 september, één dag voor de bevrijding, in de Pastoriestraat te Woensel een Duitse auto buitmaakte en enkele Duitse soldaten gevangen nam.[49.]

Een van de leden van deze verzetsgroep, Henk Broekman, zou later verhalen dat Piet Kerssens zich pas twee dagen voor de bevrijding bij de groep aansloot. Samen met deze Broekman zou Piet een Duitse soldaat hebben neergeschoten. Broekman vertelde: "Piet Kerssens was een felle duivel en wij beiden hebben de moffen beschoten op het emplacement der Nederlandse Spoorwegen. Twee zijn er gevallen, dat weet ik zeker." Naar het oordeel van Broekman was Piet een heldhaftige vechter, 'een kerel', maar tegelijkertijd ook 'een dolle doordrijver' van wie het niet verwonderlijk is dat hij uiteindelijk zou sneuvelen: "Hij waagde alles, zelfs te veel."[50.]

De bevrijding van 's-Hertogenbosch

Een maand na de gebeurtenissen in Eindhoven begon de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Vanaf 22 oktober 1944 kwam de Britse 53rd Welsh Division via Rosmalen de stad binnen. De Duitsers gaven zich niet zonder slag of stoot over. Er vonden op diverse plaatsen in de stad hevige gevechten plaats. Er vielen veel doden en gewonden, zowel onder de Welsh militairen, de Duitsers als onder de burgerbevolking.

Piets *Levensloop* vermeldt dat Piet zich op dat moment bij het Amerikaanse leger in Zetten bevond. Toen hij op 24 oktober via de radio hoorde van de aanval op 's-Hertogenbosch, was er voor hem geen houden meer aan: "Hij vroeg en kreeg verlof van zijn overste zich voor zijn vaderstad in te zetten en in razende vaart met zijn eigen wagen, vergezeld van nog een Amerikaanschen vriend, ging het naar Den Bosch toe." Het is nauwelijks voor te stellen dat een overste verlof zou hebben gegeven aan iemand van zijn onderdeel om met een Amerikaans legervoertuig door bezet gebied, waar nog gevochten werd, naar 's-Hertogenbosch te gaan. Hetzelfde geldt voor de verder onbekende Amerikaanse vriend.

De *Levensloop* vertelt uitvoerig en beeldend over Piets optreden in zijn geboortestad. In de ochtend van 25 oktober, nog voordat de geallieerden in de binnenstad waren, zou Piet als eerste met zijn auto de brug over de Zuid-Willemsvaart zijn overgestoken. Hij zou vervolgens in de Hinthamerstraat hebben gevochten en geschoten, en ook elders in de stad op eigen houtje hebben geopereerd: "Op verschillende plaatsen in de stad heeft hij dien dag hier alleen geopereerd, toen er van een leger nog geen sprake was. Op zijn 'dooie eentje' verrichtte hij hier het moeilijke en doodelijk-gevaarlijke opruimingswerk." Terwijl Piet schietend door de stad trok, zag hij ook kans om zijn vader en enkele kennissen kort te ontmoeten. "Toen op een gegeven oogenblik, is hij, terwijl er nog een kogel langs zijn ooren floot, de straat overgesneld naar boven om een oogenblik te vertoeven te midden der zijnen. De tijd was kort; er waren weinig woorden; er was een groote vreugde!" Deze gebeurtenissen zijn bijna te mooi om waar te zijn, maar enkele bewaard gebleven foto's tonen aan dat Piet Kerssens inderdaad – met andere soldaten – betrokken was bij militaire acties in de Hinthamerstraat.

Volgens de *Levensloop* sloot Piet zich vervolgens aan bij het Britse leger, waarmee hij betrokken raakte bij het gevecht om de Wilhelminabrug. Daar werd op 26 oktober een Britse militair beschoten door een Duitse scherpschutter. Piet zag het gebeuren en snelde de gewonde man te hulp met een vlag van het Rode Kruis in zijn hand, maar hij werd daarbij zelf getroffen door vijandelijk vuur. Zwaargewond werd hij met een ambulance vervoerd naar het noodziekenhuis op Coudewater in Rosmalen. Daar bezweek hij nog dezelfde dag aan zijn verwondingen. De bevrijding van 's-Hertogenbosch, een dag later, zou Piet dus niet meer meemaken. Op dezelfde dag werd nabij de Wilhelminabrug ook de 22-jarige Bosschenaar Enrico Marcolina (1922-1944) door een Duitse sluipschutter doodgeschoten.

Amerikaans uniform

Op filmbeelden die tijdens de bevrijding van 's-Hertogenbosch zijn gemaakt door W. Dirriwachter, is Piet Kerssen daadwerkelijk te zien in een Amerikaans uniform. Dit sluit aan bij het verhaal in zijn *Levensloop*, waarin vermeld wordt dat Piet bij de bevrijding onderdeel was van de geallieerde troepen, onder meer van de in Zetten gelegerde Amerikanen. Vlakbij Zetten was inderdaad een divisie van het Amerikaanse leger gestationeerd. Dit was de 101st Airborne Division, die op 17 september 1944 landde in Best en vervolgens naar Eindhoven trok om de stad te bevrijden en contact te maken met het Britse leger. Bij deze divisie waren ook een drietal *Parachute Infantry Regiments* aangesloten.[51.] Uiteraard werd Piet, die geen militaire ervaring had, geen parachutist maar wellicht sloot hij zich na de bevrijding in Eindhoven als tolk aan bij een van deze *Parachute Infantry Regiments*.

Net als tal van andere jongens kan Piet op eigen houtje zijn diensten hebben aangeboden aan de Amerikanen. Uit een interview met de gewezen tolk Piet Rikkelman (1924-2016) blijkt dat het niet zo moeilijk was om als tolk aangenomen te worden. "Er werd niet gevraagd of ik ooit iets met de Duitsers gedaan had. Nee, d'r werd gewoon aangenomen als je je daar kwam melden en niemand uit de buurt zei ho, ho, ho dan heb je niks op je geweten."[52.] Het was gebruikelijk dat tolken een uniform kregen aangemeten van de eenheid waarbij ze aangesloten waren en zo kan ook Piet aan zijn uniform zijn gekomen.[53.] Hiermee gold hij ook als militair.

Piets naam komt echter niet voor in het archief van het Korps Tolken.[54.] Toch werden de tolken die de oorlog overleefden, collectief als veteraan erkend door een bepaling in de Veteranenwet, hetgeen hun militaire status illustreert.

Gezien zijn werkzaamheden als tolk in Duitsland in 1943 is het goed denkbaar dat Piet Kerssens zich na de bevrijding van Eindhoven eveneens als tolk aansloot bij het Amerikaanse legeronderdeel dat naar Zetten trok. Hiermee kreeg hij de status van militair en het Amerikaanse uniform waarmee hij naar 's-Hertogenbosch ging om er de bevrijding mee te maken.

Een verwarrende nagedachtenis

Om deze reden is Piet Kerssens na de oorlog altijd als militair aangemerkt. De *Levensloop* betitelt hem als 'soldaat' en op grond daarvan kwam zijn verhaal in 1947 in aanmerking voor opname in de schrijn in het stadhuis. Eerder al was er op de plek waar hij sneuvelde een herinneringsbord geplaatst. De tekst hierop bevatte vreemd genoeg niet alleen een verkeerde sterfdatum, namelijk 24 in plaats van 26 oktober, maar vermeldde per abuis ook dat Piet lid zou zijn geweest van de Stoottroepen.[55.]

In 1951 meende de Bossche hoofdagent van politie, Hermanus Tillemans, die op verzoek van de Oorlogsgravenstichting onderzoek verrichtte naar personen die tijdens de oorlog als militair of verzetsstrijder waren omgekomen, dat Piet Kerssens deel uitmaakte van de Prinses Irene Brigade.[56.] Dit kan kloppen, want ook van andere tolken die sneuvelden is bekend dat zij administratief zijn ingelijfd bij de Prinses Irene Brigade, vaak zonder dat ze er werkelijk onderdeel van zijn geweest.

Deze brigade werd in Groot-Brittannië samengesteld uit Nederlandse militairen die na mei 1940 naar Engeland wisten te ontkomen. Later kwamen daar Nederlanders bij die vanuit alle werelddelen Engeland wisten te bereiken, onder wie de zogeheten Engelandvaarders.[57.] Nadat de eerste delen van Nederland bevrijd waren, werden vrijwilligers geworven voor de Brigade.

In dit artikel is duidelijk geworden dat Piet Kerssens nooit in Engeland is geweest. Diverse documenten in het archief van de Oorlogsgravenstichting vermelden ten onrechte dat Piet parachutist was in de Nederlandse Brigade in het Amerikaanse leger. Dit gebeurde naar aanleiding van een nota in 1946 van het Ministerie van Oorlog aan de gemeente 's-Hertogenbosch, waarin gevraagd werd de gegevens van nabestaanden en de rang en het onderdeel van Piet te bevestigen. Op welke gronden de gemeente rang en onderdeel bevestigde, is (nog) niet duidelijk.[58.]

Nieuwe tekst, nieuwe fout

Toen bij het herstel van de Bossche Wilhelminabrug in 1955 het plan ontstond om het daar geplaatste bordje te vervangen door een gedachtenissteen, werd deze voorzien van een nieuwe tekst. Die tekst werd opgesteld door de directeur van Gemeentewerken in overleg met Nico de Rooy, redacteur van de *Provinciale Noord-Brabantsche Courant Het Huisgezin*. De steen kreeg een korte tekst, maar ook hierin sloop een fout, opnieuw in de sterfdatum: "Hier sneuvelde bij de bevrijding van onze stad op 27 October 1944 P.L. Kerssens."[59.] Deze gedenksteen markeert nog altijd de plek waar Piet Kerssens jaarlijks wordt herdacht.

Sinds het begin van de jaren zestig bevindt zich in de hal van de ingang van het Binnenhof in Den Haag de 'Erelijst van Gevallenen 1940-1945'. Deze lijst bevat de gekalligrafeerde namen van de Nederlandse militairen en verzetsstrijders die tijdens de Tweede Wereldoorlog om het leven kwamen. Ook Piet Kerssens wordt op deze lijst vermeld, namelijk als dienstplichtig militair. Dit is onjuist: Piet Kerssens is nooit in dienst geweest en in de archieven van het ministerie van Defensie bevindt zich van hem dan ook geen staat van dienst.[60.]

Conclusie

De biografie van Piet Kerssens was tot voor kort vrijwel uitsluitend bekend uit de tekst van zijn *Levensloop*, die kort na de oorlog met de levensbeschrijvingen van andere Bossche militairen werd geplaatst in het schrijn in het stadhuis. Op grond van gegevens uit een groot aantal binnen- en buitenlandse archieven kon het levensverhaal van Piet Kerssens in dit artikel aanmerkelijk worden aangevuld. Hetgeen op basis van de getuigenis van Piets vader is geschetst in de *Levensloop*, sluit in grote lijnen aan op de bevindingen in dit artikel.

De archiefbronnen maken duidelijk dat Piet Kerssens geen gemakkelijke jeugd had. Na de scheiding van zijn ouders raakte zijn moeder uit beeld en werd Piet in enkele internaten geplaatst. Al op jonge leeftijd kwam hij in aanraking met justitie. Zijn vader gaf hem in dit opzicht niet het goede voorbeeld. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kregen de zelfstandige houding en het avontuurlijke en rusteloze karakter van Piet Kerssens meer dan voorheen de ruimte. Na een ondoordachte poging om naar Amerika te gaan, reisde Piet in het voorjaar van 1941 naar Spanje. Zijn *Levensloop* gaat ervan uit dat hij dat deed met de bedoeling om door te reizen naar Engeland. Mocht hij inderdaad naar Engeland hebben willen gaan, dan maakte zijn onbehouwen gedrag in Spanje dat onmogelijk.

Ook voor zijn vertrek uit Spanje ontbrak een duidelijk plan. Piet gaf aan naar Frankrijk te willen, maar belandde in een fabriek in Duitsland. Anders dan in de *Levensloop* wordt gesuggereerd, koos Piet er uit vrije wil voor om met de Duitsers in zee te gaan. Ook in Duitsland werkte Piet zich in de nesten. Na een periode in de gevangenis keerde hij pas begin 1944 terug naar Nederland, waar hij na een verblijf in het Oranjehotel in Scheveningen en Kamp Amersfoort op 10 juli 1944 op vrije voeten kwam.

Piets hang naar avontuur bleek in Nederland onverminderd groot. Hoewel hij geen militaire ervaring had, raakte hij tijdens de bevrijding van Eindhoven betrokken bij een verzetsgroep. Vermoedelijk werd hij vervolgens als tolk opgenomen in het

49. Zie de foto's in Wonder, *Bevrijding Woensel*. Piet Kerssens is hierop niet zichtbaar.
50 'Verzet rondom de Pastoriestraat Woensel' en 'De werkers van het eerste uur in Woensel', gepubliceerd op eindhoven4044.nl/4/PAN_woensel.html, met verwijzing naar *Groot Eindhoven* (17 september 1964). Zie ook eindhoven4044. nl/3/PAN17.html (geraadpleegd 20-06-2024) en Broekman, 'Verzetsman wordt Stoottroeper'.
51. 'Airborne Monument Eindhoven' op www.tracesofwar.nl/sights/315/Airborne-Monument-Eindhoven.htm (geraadpleegd 20 januari 2025).
52. 'Tolk bij de Schotten' op www.nlveteraneninstituut.nl/verhalen-van-veteranen/ tolk-bij-de-schotten/ (geraadpleegd 20 juni 2024).
53. E-mail van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie d.d. 14 november 2022.
54. NL-HaNA, Toegang 2.13.119, Archief van het Korps Tolken der Koninklijke Landmacht, inv.nrs. 23-47.
55. In de archieven over de Stoottroepen (NL-HaNA, Toegang 2.13.251, Collectie van het Bureau Registratie en Staten van Dienst (BRIOP), inv.nrs. 6318, 6319, 6321, 6324, 6325, 6328, 6329, 6331, 6332, 6362, 6367, 6368) en de Binnenlandse Strijdkrachten (NL-HaNA, Toegang 2.13.137, Archieven van de Ordedienst en de Binnenlandse Strijdkrachten, en Afwikkelingsbureau, 1941-1956, inv. nrs. 56, 58, 487, 5572, 5596-5600, 5604, 5743, 5778, 5781, 5791) komt Piets naam niet voor en evenmin in het dodenboek van de gesneuvelde Stoottroepers in het Stoottroepersmuseum te Assen.
56. NL-HtSA, Toegang 0267, Archief Gemeentebestuur 's-Hertogenbosch, 1922-1996, inv.nr. 5020.
57. NL-HaNIMH, Toegang 466, Archief Prinses Irene Brigade, Inleiding op de inventaris.
58. NL-HaNA, Toegang 2.19.255.01, Plaatsingslijst persoonsdossiers Oorlogsgravenstichting, inv.nr. 76967A_0002.
59. NL-HtSA, Toegang 0267, Archief Gemeentebestuur 's-Hertogenbosch 1922-1996, inv.nr. 10677.
60. E-mail van het Ministerie van Defensie aan de auteur d.d. 25 juli 2023.

Amerikaanse leger. Toen hij hoorde dat de bevrijding van zijn geboortestad gaande was, kwam zijn ontsnappingskunst hem opnieuw van pas en wist hij in een Amerikaans soldatenuniform 's-Hertogenbosch te bereiken. Het heroïsche verslag in de *Levensloop* over zijn aandeel in de bevrijding van de stad sluit aan op andere berichten over zijn onverschrokken, maar ook roekeloze manier van doen.

Volgens de slotzin van de *Levensloop* kende Piet Kerssens een veelbewogen en heldhaftig leven. Dat het veelbewogen was, wordt alleszins bevestigd door de lotgevallen die in dit artikel beschreven zijn. Tegelijkertijd kan er bij Piets heldhaftigheid een kanttekening worden geplaatst. Zonder twijfel was hij moedig en dapper, wat hem ertoe bracht om op de Wilhelminabrug een gewonde Engelse soldaat te redden. Het is echter de vraag of het onverschrokken optreden in de dagen rond de bevrijding in verhouding staat tot de status van verzetsheld die Piet na de oorlog is toegedicht. Gedurende het grootste deel van de Tweede Wereldoorlog verbleef Piet immers in het buitenland: twee jaar in Spanje en één jaar in Duitsland, waarvan maanden in gevangenschap. Pas na zijn terugkeer in Nederland – ook weer gevolgd door gevangenschap – sloot Piet zich op het allerlaatste moment aan bij het verzet, toen duidelijk was dat de Duitse bezetter aan de verliezende hand was. In die situatie bracht zijn avontuurlijke inslag hem in een bijzondere positie, waarin hij kans zag om roekeloze dingen te doen. Min of meer bij toeval kreeg hij als tolk de militaire status, zodat Piet Kerssens na de oorlog in de Bossche herinnering kon voortleven als soldaat en uitgroeien tot markant boegbeeld van het verzet.[61] De vraag is of dit niet wat veel eer is voor het kortstondige en roekeloze optreden van de Bossche avonturier. Maar wellicht mogen ook opportunistische rouwdouwers herdacht worden: zij laten immers zien dat we mensen herdenken van vlees en bloed.

61. 'Piet Kerssens' op nl.wikipedia.org/wiki/Piet_Kerssens (geraadpleegd 20 juni 2024).

Levensloop van Piet Kerssens

P.L. KERSSENS
Geboren: 7-3-1921 's-Hertogenbosch
Gesneuveld: 26-10-1944 's-Hertogenbosch
Begraven te Oss
Soldaat

Voor God, Vaderland en zijn geboortestad 's-Hertogenbosch, viel op 6 October j.l. Petrus Lucas Kerssens, 23 jaar oud. Hier volgt het relaas, zooals we dat vernamen uit den mond van Vader Kerssens, wonende aan de Hinthamerstraat 116.

Van zijn 9de tot zijn 16de jaar doorliep Piet Kerssens enkele scholen; aanvankelijk St. Louis te Oudenbosch tot zijn 13de jaar; de Bisschoppelijke Nijverheidsschool te Voorhout tot zijn 16de jaar. Daarna was hij eenige jaren werkzaam als banketbakker en kok.

Met een voor de familie onbekende bestemming was de jeugdige Kerssens op 30 maart 1941 plots verdwenen, totdat de vader eerst op 3 April 1943 via den Nederlandschen gezant in Spanje de eerste tijding van zijn zoon ontving.

Het bleek achteraf in zijn bedoeling te hebben gelegen over te steken naar Engeland; daarvóór was hij eerst verzeild geraakt in Spanje, alwaar hij eenigen tijd is opgesloten geweest wegens het deelnemen aan een verboden vergadering.

Er was slechts één uitweg om vrij te komen, n.l. als tolk en vertrouwensman op te treden tusschen Spanjaarden en Duitschers te Ludwigshafen, een uitweg welke hij ter bereiking van zijn verdere doeleinden direct aanvaardde. Tusschen haakjes zij gezegd, dat Kerssens een zeer goeden aanleg voor talen gehad blijkt te hebben, want behalve Fransch, Duitsch, Engelsch en Spaansch kende hij ook nog een weinig Russisch en Italiaansch.

De ondernemingsgeest en wellicht ook de zucht naar avontuur, welke dezen Bosschenaar a.h.w. in het bloed zat, plaatste hem echter voortdurend voor nieuwe taken. Uit Ludwigshafen zag hij kans te ontvluchten, maar op de grens bij Bazel, waar hij zonder geldige papieren wilde overwippen, kreeg men hem te pakken. Het kostte hem 3 maanden gevangenisstraf; toen, losgelaten, werd hij daarna toch weer 2 maanden vastgezet, vervolgens overgebracht naar Scheveningen en daarna naar het kamp in Amersfoort, alwaar hij eerst op 10 juli van dit jaar ontslagen werd.

Daarna heeft hij eenigen tijd bij zijn familie hier in Den Bosch vertoefd. Maar op 11 augustus 1944 was Piet weer weg. Hij zou en moest zich inzetten voor zijn vaderland in dienst der geallieerde legers.

Eenige weken later wisten enkele kennissen te vertellen, dat hij gezien was te Eindhoven als Amerikaansch soldaat. (Wij herinneren eraan, dat Eindhoven op 19 September bevrijd werd). In Eindhoven en omgeving schijnt Kerssens geweldig te hebben gevochten en wegens betoonde dapperheid zou hij zelfs bevorderd worden.

Toen het beleg van 's-Hertogenbosch aanstaande was, was Kerssens ingedeeld bij het Amerikaansche leger in Zetten. Op Dinsdag 24 October hoorde hij via de radio van den aanval op Den Bosch; er was voor hem geen houden meer aan. Hij vroeg en kreeg verlof van zijn overste zich voor zijn vaderstad in te zetten en in razende vaart met zijn eigen wagen, vergezeld van nog een Amerikaanschen vriend, ging het naar Den Bosch toe.

Door en door bekend in zijn geboortestad vond hij hier een kolfje naar zijn hand. In den morgen van Woensdag 25 october j.l., dus nog vóór het Engelsche leger dien middag de stad binnentrok, zag Den Bosch Piet Kerssens opduiken vechtend en schietend in de Hinthamerstraat.

Het was een ellendige morgen, vol van dreiging en spanning en de meeste burgers zaten zoo goed mogelijk verscholen in hun huizen. Het regende bijwijlen nog steeds granaten op de daken en uit verborgen schuilhoeken paften aanhoudend de duitschers door de straten. Het zij hier nadrukkelijk gezegd, dat Kerssens geheel zonder leiding vocht. Hij was de eerste, die met zijn auto des morgens de brug over de Zuid-Willemsvaart was gepasseerd.

Op verschillende plaatsen in de stad heeft hij dien dag hier alleen geopereerd, toen er van een leger nog geen sprake was. Op zijn 'dooie eentje' verrichtte hij hier het moeilijke en doodelijk-gevaarlijke opruimingswerk.

U kunt zich de vreugde voorstellen van zijn vader en zijn kennissen, toen deze hem ontdekten vlak tegenover het ouderlijk huis, in de buurt van hoek-Clarastraat-Hinthamerstraat alwaar Piet, op den grond liggend, schoon schip aan het maken was met zijn automatisch geweer. Toen op een gegeven oogenblik, is hij, terwijl er nog een kogel langs zijn ooren floot, de straat overgesneld naar boven om een oogenblik te vertoeven te midden der zijnen. De tijd was kort; er waren weinig woorden; er was een groote vreugde!

In den vroegen morgen van Donderdag was hij weer weg, om de zaak te dienen van zijn vaderland en zijn geboortestad. Direct sloot hij zich bij het Engelsche leger aan en stelde onversaagd als steeds, vrees niet kennend, zijn diensten ter beschikking in het gevecht om de Wilhelminabrug. Des middags trof hem het tragisch lot van vele zijner wapenbroeders. Op het moment dat hij een gewonde wilde helpen en hij de Roode Kruis vlag omhoog hief, hebben de duitschers hem tegen alle regels van oorlogvering (sic) in, neergeschoten.

Bij het redden van zijn evenmensch vond Piet Kerssens den dood. Eerst kwam er een kogel in zijn been, daarna werd hij getroffen in de borst. Hij werd overgebracht naar het hospitaal Coudewater, alwaar hij aan zijn verwondingen bezweken is.

Een kruis en bloemen dekken zijn graf op het militaire heldenkerkhof te Oss, alwaar hij des Zaterdags 28 October begraven werd. In augustus 1940 heeft Piet Kerssens uitgeroepen: 'Leve de Koningin.' Oogenblikkelijk werd hij door de duitschers gegrepen en in de marechaussee-kazerne aan den Vughterweg opgesloten. Vier en een half jaar later, na een veelbewogen en heldhaftig leven is hij voor Koningin, Vaderland en zijn stad 's-Hertogenbosch gestorven.

Met dank aan Maurits Huijbrechtse en Jeoffrey van Woensel van het Nederlands Veteraneninstituut.

Over de auteur

Anita Reisz (1959) studeerde psychologie in Amsterdam. Zij is werkzaam bij de gemeente 's-Hertogenbosch en sinds 2017 actief als vrijwilliger bij Erfgoed 's-Hertogenbosch. Zij houdt zich bezig met verschillende onderwerpen uit het verleden van de stad in het bijzonder de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. E-mail: a.reisz@s-hertogenbosch.nl. Dit is de aangepaste en geactualiseerde versie van het gelijknamige artikel in *Silva* 5 nr. 2 (2024) 36-53.

Bronnen

- NL-AgaENK (Sint-Agatha, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven)
  Toegang AR-B002, Archief van de Broeders van Amsterdam
  Toegang AR-Z140, Archief van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid (Steyl).
- NL-AsdNIOD (Amsterdam, NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies)
  Toegang 244, Europese dagboeken en egodocumenten, inv. nr. 1402, Bourouill, Pierre-Louis d'Aulnis de.
- NL-AsdSAA (Amsterdam, Stadsarchief)
  Politierapporten 1940-1945.
- NL-BozWBA (Bergen op Zoom, West-Brabants Archief)
  Toegang 0368, Archief van de Stichting Saint Louis te Oudenbosch, 1870-2001.
- NL-HaNA (Den Haag, Nationaal Archief)
  Toegang 2.09.06, Archief van het Ministerie van Justitie te Londen, 1940-1945
  Toegang 2.09.09, Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), 1945-1952 (1983), inv.nr. 94217, dossier 22672A
  Toegang 2.13.119, Archief van het Korps Tolken der Koninklijke Landmacht, 1944-1948
  Toegang 2.13.71, Archief van het Ministerie van Oorlog te Londen, 1941-1945
  Toegang 2.13.137, Archieven van de Ordedienst en de Binnenlandse Strijdkrachten, en Afwikkelingsbureau, 1941-1956
  Toegang 2.13.251, Collectie van Stamkaarten en Staten van Dienst en andere personeelskaarten bij het voormalig Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel (BRIOP)
  Toegang 2.19.255.01, Plaatsingslijst persoonsdossiers Oorlogsgravenstichting.
- NL-HaNIMH (Den Haag, Nederlands Instituut voor Militaire Historie)
  Toegang 466, Archief Prinses Irene Brigade.
- NL-HtBHIC, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch
  Archief Burgerlijke Stand
  Toegang 24, Archief Rechtbank 's-Hertogenbosch, 1838-1930
  Toegang 52, Archief Gevangenissen in 's-Hertogenbosch, 1815-1940
  Toegang 523, Archief Rechtbank 's-Hertogenbosch, 1930-1939.
- NL-HtSA ('s-Hertogenbosch, Erfgoed 's-Hertogenbosch)
  Toegang 0045.1, Gemeentepolitie 's-Hertogenbosch, 1816-1991
  Toegang 0267, Archief Gemeentebestuur 's-Hertogenbosch, 1922-1996
  Toegang 0787, Archief comité van ouders en familieleden van gesneuvelde Bosschenaren ten behoeve van het oprichten en laten maken van een schrijn in het stadhuis met persoonlijke eigendommen van Bossche slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog.
- NL-LdnRAL (Leiden, Erfgoed Leiden en Omstreken)
  Toegang 0516, Stadsarchief van Leiden, 1816-1929.
- NL-MtRHCL (Maastricht, Regionaal Historisch Centrum Limburg)

Toegang 07.A01, Huis van Bewaring en Gevangenis te Roermond, 1918-1975
Toegang 08.011, Arrondissementsrechtbank en Officier van Justitie te Roermond, 1940-1949.
- NL-PngGPM (Panningen Gemeentearchief Peel en Maas)
Archief van de gemeente Maasbree, 1545-1939.
- Antwerpen, FelixArchief
Vreemdelingendossiers, inv.nr. 481#191353.
- Bad Arolsen, Arolsen Archives (ITS), op collections.arolsen-archives.org
Inhaftierungsdokumenten, PDA Amersfoort, DocID: 4350 en 43561.
Inhaftierungsdokumenten Inhaftierungsdokumenten, DocID: 11369597: Transportregister van de gevangenis van Ludwigshafen.
Registrierungen von Ausländern und deutschen Verfolgten durch öffentliche Einrichtungen, Versicherungen und Firmen (1939-1947), DocID: 72937899 en 7757388.
- Girona, Arxiu Historic de Girona
Archief Govern Civil de Girona, Expedients de fronteras i d'investigació.
- Madrid, Archivo General e Histórico de Defensa
Causas Judiciales, Diligencias Previas.
- Washington, United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)
Holocaust Survivors and Victims Database, op www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php.

Literatuur

- 'Airborne Monument Eindhoven' op www.tracesofwar.nl/sights/315/Airborne-Monument-Eindhoven.htm (geraadpleegd 20 januari 2025).
- Broekman, Bert, 'Verzetsman wordt Stoottroeper' (2021, 2023) op www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/verzetsman-wordt-stoottroeper (geraadpleegd 20 januari 2025).
- 'Campo de concentración de Miranda de Ebro' op nl.wikipedia.org/wiki/Campo_de_concentración_de_Miranda_de_Ebro (geraadpleegd 20 januari 2025).
- Gent, Luc van, en Jan van Oudheusden, *Oktober 1944. Den Bosch. Bevochten en bevrijd* (Zwolle 1989).
- González Padilla, Eusebio, *La Justicia Militar en el Primer Franquismo* ([Almería] 2003).
- Maenhout, Joline, *Miranda de Ebro. Een concentratiekamp op het politiek schaakbord van Franco* (masterscriptie Universiteit Gent 2018-2019), op lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002782332 (geraadpleegd 20 juni 2024).
- Perry, Jos, *Jongens op kostschool. Het dagelijks leven op katholieke jongensinternaten* (Utrecht 1991).
- 'Piet Kerssens' op nl.wikipedia.org/wiki/Piet_Kerssens (geraadpleegd 20 juni 2024).
- 'Porlier Prison' op www.tracesofwar.com/sights/49513/Porlier-Prison.htm (geraadpleegd 20 januari 2025).
- *Procediments judicials militars (sumaríssims). De l'Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona 1939-1980* (Barcelona 2015).
- Reisz, Anita, 'Verzetsheld of avonturier? Piet Kerssens (1921-1944)', *Silva* 5 nr. 2 (2024) 36-53.
- 'Stichting Maritiem-Historische Databank' op www.marhisdata. nl/zoeken&s=events (geraadpleegd 20 juni 2024).
- 'Tolk bij de Schotten' op www.nlveteraneninstituut.nl/verhalen-van-veteranen/ tolk-bij-de-schotten/ (geraadpleegd 20 juni 2024).
- Wonder, Barry, *Bevrijding Woensel. Ooggetuigen vertellen* ([Anna Paulowna] 2019).
- Zurné, Jan Julia, *Oorlogsboeven. Alledaagse criminaliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Zutphen 2024).

► Portret van Petrus Lucas (Piet) Kerssens, 1944. Fotopersbureau Het Zuiden (NL-HtSA).